

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології
Кафедра міжнародних відносин

ПОЛІТИЧНІ ДОКТРИНИ XX–XXI СТОЛІТЬ

Методичні вказівки

до вивчення навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 291
«Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»

Одеса
«Астропринт»
2024

УДК 321«19/20»(076.6)
П50

Укладачі:

Юлія Іванівна МАЙСТРЕНКО, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Віктор Вікторович ГЛЕБОВ, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рецензенти:

Світлана Вадимівна КОЧ, доктор політичних наук, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Юлія Вадимівна УЗУН, доктор політичних наук, професор кафедри політології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Рекомендовано до друку вченою радою факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (*протокол № 9 від 27 червня 2024 року*)

П50 **Політичні доктрини ХХ–ХХІ століть : методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / уклад. : Ю. І. Майстренко, В. В. Глебов. — Одеса : Астропринт, 2024. — 32 с.**

Методичні вказівки розраховані на здобувачів четвертого курсу спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії та були розроблені відповідно до робочої програми та силабусу освітньої програми 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії.

УДК 321«19/20»(076.6)

© Майстренко Ю. І., Глебов В. В.,
укладання, 2024

ЗМІСТ

Передмова	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. «Повні доктрини»	
Тема 1. Політичні ідеї представників неолібералізму та неоконсерватизму....	5
Тема 2. Політичні ідеї представників лібертаріанства та комунітаризму: порівняння та протиставлення.....	8
Тема 3. Політичні ідеї представників соціал-демократії, націоналізму та фашизму.....	10
Тема 4. Суспільно-політичні аспекти релігійних доктрин сучасності.....	12
Тема 5. Політичні ідеї представників глобалізму, альтерглобалізму й антиглобалізму.....	14
Тема 6. Політичні підходи представників неоанархізму.....	16
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. «Розріджені доктрини»	
Тема 1. Політичні ідеї представників фемінізму.....	17
Тема 2. Політичні підходи представників екологізму.....	20
Тема 3. Політичні підходи представників популізму.....	22
Тема 4. Мультикультуралізм: основні ідеї та їх реалізація.....	24
Технічні вимоги та методичні рекомендації з виконання самостійної роботи.....	26
Форми контролю і методи оцінювання	27
Питання для періодичного та поточного контролю	28
Рекомендована література.....	30

Передмова

Мета курсу полягає у ознайомленні студентів з найвпливовішими ідейно-політичними течіями, ідеологіями та доктринами XX-XXI століття

Завдання: сформувати у студентів знання про сутність політичної ідеології, основні доктрини і парадигми; сприяти ретельному вивченню студентами витоків та сучасного стану політичних ідеологій; сформувати у студентів вміння науково оцінювати політичні ідеології.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

- здатність генерувати нові ідеї (креативність);
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях;

- здатність аналізувати діяльність міжнародних недержавних акторів та транснаціональні відносини.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

- знати та розуміти природу міжнародних відносин та регіонального розвитку, еволюцію, стан теоретичних досліджень міжнародних відносин та світової політики, а також природу та джерела політики держав на міжнародній арені і діяльності інших учасників міжнародних відносин.

- досліджувати проблеми міжнародних відносин, регіонального розвитку, зовнішньої політики, міжнародних комунікацій, наукових методів та міждисциплінарних підходів, презентувати результати досліджень, надавати відповідні рекомендації.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. «Повні доктрини».

Тема 1. Політичні ідеї представників лібералізму та неолібералізму.

Сутність лібералізму як політичної ідеології. Філософсько-політологічні витоки, специфіка, основні ознаки, історичні умови формування. Європейські версії неолібералізму. Політичні погляди Віденської школи (Л. Мізес, Ф. Гаск). Політичні погляди представників Фрайбурзької школи (В. Ойкен, А. Мюллер-Ариак, Л. Ерхард). Основні цінності ліберальної ідеології. Основні положення “держави загального добробуту”. Роль і функції держави, межі її втручання в життєдіяльність суспільства в діяльності партій ліберальної орієнтації США та Західної Європи. Поняття про традиційний, правий і лівий лібералізм. Лібералізм у ХХ ст. «Новий курс» Ф. Д. Рузвельта. Поширення ліберальних ідей в Україні у другій половині ХХ століття.

Неоконсервативна політична ідеологія: зміст, умови виникнення, представники-засновники. Основні політичні цінності й ідеї класичного консерватизму. Неоконсерватизм (право- і ліворадикальний, поміркований, центристський і традиційний). Консерватизм у поглядах мислителів першої половини ХХ століття. Основні принципи економічної та соціальної політики неоконсерваторів. Реалізація неоконсерватизму в США та Європі.

Загальна характеристика політичного реалізму. Основні ідеї та положення неореалістичної парадигми. Поміркований напрям політичного реалізму (Г. Моргентау, Дж. Кеннан, А. Шлезінгер-мол.). Ультраконсервативний напрям політичного реалізму. Розвиток політичного реалізму в Західній Європі (Ф.Норсідж, Дж. Френкел, Р. Арон).

Практична робота

1. Основні концепти ліберальної ідеології. Розуміння поняття «Свобода».
2. Формування ліберальних ідей в Україні.
3. Український консерватизм. Основні представники.

Завдання для самостійної роботи

1. Аналіз робіт представників неолібералізму (обрати одну роботу на розсуд студента й узгодити з викладачем).
2. Австрійська школа: основні ідеї та представники.
3. Американська школа: основні ідеї та представники.
4. Зародження ліберальних ідей в Україні: основні представники.

Термін «лібералізм» походить від латинського *liberalis* – «вільний»; політична доктрина, яка базується на вимогах забезпечення свободи особистості, громадянських і політичних прав індивіда, дотримання принципів парламентаризму, вільного підприємництва та суттєвого

обмеження сфери діяльності державних структур. Основоположниками класичного лібералізму можна вважати Д. Локка, А. Сміта, Ш. Монтеск'є, Т. Джефферсона, Д.С. Мілля, Т. Гріна, Д.Дьюї. Ідеї почали формуватись в період розпаду феодальної системи та формування капіталізму. Знаковими були Американська та Французька революції, оскільки втілювали елементи лібералізму. Ліберали виступали проти монархії та аристократії, піддавали сумнівам повноваження церкви, відстоювали ринкову економіку. Таким чином сформувалось два центри розвитку лібералізму: європейський та американський.

В лібералізмі представлено дві концепції свободи: негативна та позитивна. Негативна концепція була притаманна класичному лібералізму й передбачала, що індивід має бути вільний від будь-яких обмежень, перед усім від церковних догм та від тиску з боку держави, свобода одного індивіда закінчується там де починається свобода іншого. Закони в суспільстві покликані для того, щоб регулювати питання свободи й не дозволяти одному індивіду порушувати права іншого. Позитивна свобода властива лібералізму ХХ століття й передбачає, окрім вже зазначених елементів, ще й створення для самореалізації кожного індивіда (освіта, медицина, соціальний захист).

Термін «неолібералізм» з'явився в кінці 30-х рр.. ХХ століття. Неолібералізм того періоду пов'язаний із втручанням держави в економіку. Практичним втіленням даного підходу були «Новий курс» Ф. Д. Рузвельта, «Справедливий курс» Г.С. Трумена, «Нові рубежі» Дж. Кеннеді, «Велике суспільство» Л.Б. Джонсона. Центральною проблемою було регулювання соціальної сфери: забезпечення рівного доступу до освіти, створення безпечних умов праці, створення системи медичного обслуговування для малозабезпечених.

Чиказька школа. Мільтон Фрідман (основні праці: «Кількісна теорія грошей», «Програма монетарної стабілізації», «Гроші та економічний розвиток»): економічна свобода є умовою політичної свободи; держава повинна керувати грошима; вільний плаваючий курс валют; відсутність обмежень в міжнародній торгівлі; обмеження соц. витрат держави; не

допускати передачі державі будь-якої функції, яка могла б бути виконана за допомогою ринку.

Віденська школа. Людвіг фон Мізес (основні праці: «Соціалізм: економічний і соціологічний аналіз», «Людська діяльність: трактат по економ. теорії»): політика невтручання держави (кредо „laissez faire”); соціалізм не може існувати; домінування державної власності призводить до зниження продуктивності праці.

Фрідріх фон Хайек (основні праці: «Дорога до рабства», «Конституція свободи»): стихійне регулювання економіки; виступав проти соціалізму; демократія повинна має сприяти реалізації людської свободи; «Концепція спонтанного порядку»; гроші - символ свободи; вільна ринкова економіка – основа ліберальної демократії.

Фрайбургская школа. Людвіг Ерхард, основні праці: «Військове фінансування і консолідація заборгованості», «Добробут для всіх», «Півстоліття роздумів: виступи і статті», **Альфред Мюллер-Армак**, основні праці: «Економічна теорія кон'юнктурної політики», «Регульована економіка і ринкове господарство», «Основні принципи соціальної ринкової економіки», «Економіка і економічна політика. Ескізи і плани до соціальної ринкової економіки і до європейської інтеграції», **Вальтер Ойкен**, основні праці: «Основи національної економії», «Основні принципи економічної політики»): державне регулювання економічних процесів необхідно тільки на початковій стадії формування ринкової економіки (поки не почнуть спонтанні механізми самоорганізації); після того, як ринок заживе спонтанним життям, держава повинна проводити антимонопольну політику; держава повинна проводити виважену соціальну політику щодо малозабезпечених верств населення; індивідуальні свободи, повага приватної власності

Тема 2. Політичні ідеї представників лібертаріанства та комунітаризму: порівняння та протиставлення.

Лібертаріанство: зміст, умови виникнення, основні представники-засновники. Р.Нозік, концепція «мінімальної держави». Роботи Айн Ренд та її розуміння політичних процесів. Зародження комунітаризму. Представники та їх основні ідеї. Комунітарні мережі А. Етціоні.

Завдання для самостійної роботи

1. Аналіз поглядів сучасних представників лібертаріанства.
2. Аналіз робіт сучасних представників комунітаризму.

Термін «лібертаризм» або «лібертаріанство» походить від латинського *liber* – вільний; основною засадою доктрини є максимізація особистої свободи за умови мінімального втручання держави. Лібертаріанці вважають, що втручання держави необхідне лише там, де має місце зазіхання на життя людини або її власність з боку іншої людини.

Комунітаризм – це соціально-політичне вчення, що наголошує на необхідності розбудови сильного громадянського суспільства, яке б спиралось на локальні спільноти та недержавні організації та звеличувало б цінність суспільного блага. До комунітаристів відносять А. Макінтайра, М. Сендела, М. Волцера, Ч. Тейлора, А. Етціоні.

А. Етціоні є основоположником напрямку комунітаризму, який розглядає в якості системоутворюючого поняття «спільноту» й відстоює домінування в суспільстві колективістських цінностей.

А. Етціоні відстоює відновлення авторитету сім'ї, оскільки саме з родини починається моральне становлення та процес первинної соціалізації індивіда. Наголошуючи на необхідності протидіяти розлученням на державному рівні (програми підготовки до вступу в шлюб, психологічна, матеріальна та законодавча підтримка батьківства тощо). Він також вважав, що шкільна програма повинна бути переорієнтованою з механічного запам'ятовування масивів інформації на набуття необхідних для життя у суспільстві знань, навичок і моральних настанов. Оскільки в сучасних

ліберальних суспільствах культ індивідуалізму призвів до занепаду цих інститутів, то в таких суспільствах можна легко констатувати моральне зубожіння та суспільну дезінтеграцію.

Тема 3. Політичні ідеї представників соціал-демократії, націоналізму та фашизму.

Історичні умови формування та основні ідеї соціал-демократії, основні представники доктрини.

Сутність націоналістичної ідеології: соціоісторичні, теоретико-методологічні та духовні засади формування, розвитку та функціонування. Історичні типи націоналізму. Джерела націоналізму. Націоналізм як мова та символіка, соціально-політичний рух та ідеологія нації. Етнічний (культурний), консервативний, політичний і громадянський націоналізми. Ліберально-демократичний (поміrkований) та інтегральний (радикальний) націоналізми. Місце ідей націоналізму в українській політичній думці.

Вплив соціально-політичних трансформацій в Німеччині та Італії після першої світової війни на зародження політичних доктрин фашизму та націонал-соціалізму. Спільне та відмінне в політичних ідеях націонал-соціалізму і фашизму.

Практична робота

1. Основні ідеї доктрини соціал-демократії. Основні представники.
2. Класифікація націоналізмів. Основні підходи.
3. Український націоналізм. Основні ідеї М. Міхновського та Д.Донцова.

Завдання для самостійної роботи

1. Історичні умови формування фашизму.
2. Основні ідеї фашизму.
3. Типологія націоналізму
4. Український інтегральний націоналізм.

Соціал-демократія виникла наприкінці XIX століття та пройшла три етапи розвитку: перший етап (1880-1890-і роки), основні представники - Ф. Ласаль, Е. Бернштейн і К. Каутський; другий етап (перша третина XX ст.); третій етап (період після другої світової війни).

Сучасний націоналізм пройшов кілька етапів становлення. За класифікацією К. Гейза виділяються наступні: гуманістичний націоналізм (доба Просвітництва, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Г. Гердер), формування ідей та концепцій нації та національного суверенітету; яacobінський націоналізм, виходив із засад гуманістичного націоналізму, але відстоював їх радикально із застосуванням сили для досягнення мети; традиційний (консервативний)

націоналізм (Е. Берк, Ф. фон Шлегель), в досягненні національних ідеалів орієнтувався на традиції, а не на революційні методи; ліберальний націоналізм ((Дж. Бенгам, Дж. Мадзіні, Ф. Гізо), кожна нація має право на власну державу; інтегральний націоналізм, обстоював принципи повного підкорення інтересів особистості інтересам держави, відданість власній нації.

Термін «фашизм» походить від слова «fascis», яке означає зв'язку гілок верби з топірцем усередині, що символізував єдність верховної влади консулів у Стародавньому Римі.

Італійський фашизм заснований на ідеї нації як культурно-історичної спільноти, яка може існувати лише в умовах держави. Б.Муссоліні очолював фашистський рух в Італії. Основною працею, яка втілювала ідеї фашизму була «Доктрина фашизму» (1932 р.), автором першого розділу вважається Дж. Джентіле, а Б. Муссоліні – другого розділу. На думку лідерів фашизму, держава створює націю й виступає імпульсом для ефективного існування народу.

Тема 4. Суспільно-політичні аспекти релігійних доктрин сучасності.

Зародження концепції християнської демократії в енцикліках Льва XIII. Засудження тоталітарних режимів у суспільно-політичних творах Пія XI. Проблема справжнього миру у політичних концепціях римо-католицької церкви та інших християнських церков. Питання прогресу людства у концепції Павла VI. Трансформаційні процеси сучасного світу в оцінці Івана Павла II. Політична доктрина сучасного буддизму у вченні Далай-лами XIV.

Завдання для самостійної роботи

1. Ідеологія російської православної церкви як інструмент впливу.
2. Соціальні проблеми сучасності в поглядах Папи Франциска.
3. Погляди Далай-лами XIV.

У XIX столітті розпочався процес остаточного відходу церкви (стосується передусім європейських країн) від тісної взаємодії з інститутами влади. Як наслідок цього протягом XX століття різні конфесії почали формувати суспільні та суспільно-політичні доктрини. Протягом XX століття відбувалось не лише формування конфесійних суспільно-політичних доктрин, але й відбувалась їхня постійна трансформація.

Суспільно-політична доктрина Римо-католицької церкви – це складова частина католицького вчення, за допомогою якої формуються моральні оцінки не лише у вірян, але й здійснюється вплив на політичну та суспільну практику в межах однієї країни або сукупності декількох.

Папа Лев XIII (роки понтифікату - 1878-1903) вважається основоположником суспільно-політичної доктрини католицизму. За період його понтифікату було видано 88 енциклік, але найвідомішою серед них була «*Regum novarum*» (Нові явища), в якій були сформульовані засади офіційної соціальної політики. «*Regum novarum*» постійно змінювалась та еволюціонувала під впливом різних соціально-політичних подій. Позитивну оцінку отримали розвиток демократії та релігійної толерантності. Енцикліка не виступала проти тези соціалізму про існування суспільного розшарування та про втручання держави для вирішення найбільш серйозних проблем. Були

сформульовані вимоги в соціальній сфері – мінімальна заробітна плата, право на відпочинок (гарантоване право на відпочинок у неділю).

Наступним етапом формування суспільно-політичної доктрини став понтифікат Папи Яна/ Івана XXIII (1958-1963) – Анжело Джузеппе Ранцалі, який мав прізвисько «добрий папа Ян». Найвідомішими енцикліками того періоду були «Mater et Magistra» (1961), «Pacem in Terris» (1963). Енцикліки включали ідеї незмінності засад природного і божого права, заклики до співпраці людей, які належать до різних конфесій, приватна власність трактувалась як умова свободи, джерело розвитку ініціативи та працелюбства, зазначалось, що будь-яка влада походить від Бога (не виключає участі людей у визначенні засад і сфери реалізації влади та вибору тих, хто буде її реалізовувати), основне завдання держави полягало в турботі про благо суспільства, захисті суспільного порядку та дотримання засад суспільної справедливості. Папа виступав за мирне співіснування країн з різною ідеологією та суспільно-політичним устроєм.

Подальший розвиток доктрина отримала під час понтифікату Івана Павла II (1978-2005), на цей період припадає падіння біполярної системи міжнародних відносин, що вимагало реакції. Папа відомий великою кількістю закордонних поїздок для зустрічей з вірянами.

Суспільно-політичне вчення Далай-лами XIV викладено у працях: «Моя земля і мій народ» (1962), «Свобода у вигнанні» (1991), «Етика для нового тисячоліття» (1999), «Духовна автобіографія» (2009) та ін. Далай-лама XIV виступав за збалансований моральний і економічний розвиток, оскільки занедбання одного з них веде до суспільних катаклізмів. Ключем до створення кращого і щасливішого світу є більше співчуття. Всі основні релігійні традиції несуть те ж саме послання: любов, співчуття, розуміння, поміркованість і контроль над собою. Одночасно Далай-лама XIV заперечував можливість створення універсальної релігії. «Необхідне існування різних релігійних традицій, бо люди мають різні ментальні особливості і одна релігія не може заспокоїти всіх».

Тема 5. Політичні ідеї представників глобалізму, альтерглобалізму й антиглобалізму

Глобалізм як політична доктрина. Класична школа глобалізму. Глобалізація та глокалізація у концепції Р.Робертсона. Особливості підходів гіперглобалістів. Глобалізм на «Великій шахівниці» З. Бжезинського. Політичні ідеї трансформістів (М. Кастельє, Дж. Розенау, Е. Гіденс, У.Бек). Політичні ідеї представників скептичного підходу до глобалізації (П. Герст, Г. Топмсон, Р. Гілпін, Н. Фергюсон).

Антиглобалізм та альтерглобалізм як сучасні ідеологічні течії: теоретичні аспекти. Організаційні основи та практична діяльність антиглобалістських та альтерглобалістських рухів. Латиноамериканський рух альтерглобалізму. Політичні ідеї представників екологічного антиглобалізму (В. Шіва, Дж. Ріфкін, Р.Нейдер). «Доктрина шоку» Н.Кляйн. Анархо-синдикалістський напрям антиглобалізму.

Практична робота

1. Підходи до визначення поняття «глобалізм», «альтерглобалізм», «антиглобалізм».
2. Сучасні представники та їх ідеї: особливе та відмінне.
3. Практичне втілення ідей альтерглобалізму та антиглобалізму.

Завдання для самостійної роботи

1. Політичні ідеї представників глобалізму.
2. Політичні ідеї представників альтерглобалізму.
3. Політичні ідеї представників антиглобалізму.

Глобалізм - це теорія та ідеологія капіталістичної глобалізації, ідейно-політичне обґрунтування нового світового порядку. Глобалізм – це сукупність переконань і поглядів на глобалізацію, які полягають у її оцінці, розглядають глобалізацію як найважливіший процес, що відбувається в сучасному світі. Термін «глобалізація» отримав поширення завдяки американському соціологу, представнику класичної школи глобалізації британцю Роланду Робертсону.

Альтерглобалізм – масовий рух противників сучасної моделі глобалізації, представники якого виступають за посилення соціальної та демократичної спрямованості глобального устрою.

Прийнято вважати, що першим організованим виступом противників глобалізму були демонстрації в Мексиці з приводу набрання чинності угодою про створення НАФТА 1 січня 1994 р.

Основними цілями антиглобалістів є: 1) у середньостроковому плані – анулювання або реорганізація і демократизація існуючих наднаціональних структур (СОТ, МВФ, Світового банку), забезпечення прозорості в їхній діяльності; 2) у довгостроковому плані - розроблення альтернативних, демократичних механізмів прийняття рішень з міжнародних проблем, усунення соціальних, економічних, екологічних диспропорцій між державами.

Альтерглобалістські організації підтримують ідеї списання боргів країн, що розвиваються, і постсоціалістичних країн, вироблення нових правил міжнародного кредитування, насамперед з метою заборонити кредиторам висувати такі умови, які обмежують державний суверенітет, у тому числі право народу самостійно обирати економічну систему і політичний курс.

Антиглобалізм – це суспільно-політичний рух і сукупність ідеологічних течій, спрямованих проти певних аспектів процесу глобалізації в її сучасній формі.

Критика ТНК є важливою частиною світоглядних основ антиглобалістського руху. Це проявляється у закликах до зміцнення суверенітету та влади національних держав на протигагу транснаціональному контролю. Також до основних постулатів антиглобалістського руху відноситься: захист національних культур від постійно зростаючого росту впливу масової культури та стандартизації життя в усьому світі; створення умов для розвитку перш за все національної економіки та виробництва у боротьбі з транснаціоналізацією економічної системи; зміна домінуючої моделі руйнівного, виключно споживацького ставлення до довкілля, природних ресурсів; зміна системи перерозподілу доходів, що призводить до формування розриву в рівнях доходів і споживання в країнах; протест проти розподілу світу на країни «золотого мільярда» та «третього світу».

Тема 6. Політичні підходи представників неоанархізму.

Неоанархізм як новітня ідеологічна політична течія. Витоки неоанархізму. Новітній анархо-індивідуалізм. Новітній вимір анархо-синдикалізму та його інституційні форми у сучасному світі. Новітній анархо-комунізм. Анархо-фемінізм. Постанархізм і постанархістський структуралізм. Практика новітнього анархізму у сучасному світі.

Завдання для самостійної роботи

1. Основні ідейні течії неоанархізму та їх прибічники.
2. Неоанархізм в політичній думці України.

Анархізм (грец. anarchia – безвладдя) – ідейно-політична течія, центральною ідеєю якої є заперечення державного управління суспільством. Анархісти ставлять під сумнів правомірність державної влади, оскільки саме держава як інститут примусу пригнічує свободу. Вони відстоюють ідею, що суспільство може й повинне бути організоване без примусової влади держави.

Неоанархізм – це політичне вчення про радикальне переосмислення сутності держави, її значення та ролі. Домінантами сучасного анархізму є антидержавна орієнтація здебільшого на еволюційне зменшення ролі й значення держави як соціально-політичного інституту, самоорганізація локальних спільнот і свобода як основна цінність у глобальному русі формування загальносвітової спільноти. Організація державної влади повинна, на думку новітніх анархістів, еволюціонувати в публічні інститути, що обслуговують локальні співтовариства.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. «Розріджені доктрини»

Тема 1. Політичні ідеї представників фемінізму

Доктрина фемінізму: сутність та еволюція. Зародження та формування феміністичних теорій (О. де Гуж, М. Уолстонкрафт). Фемінізм «першої хвилі». Неофемінізм. Соціалістичний та марксистський фемінізм як ідеологічні напрями фемінізму «другої хвилі». Радикальні теорії фемінізму «другої хвилі». Психоеаналітичні підходи до проблеми нерівності статей. Ідеологічні засади культурного фемінізму. Сепаратистський фемінізм. Постколоніальні феміністичні ідеї. «Третя хвиля» фемінізму.

Практична робота

1. Зародження доктрини фемінізму: перші представники та їх ідеї.
2. Основні етапи еволюції доктрини фемінізму.
3. Сучасні ідейні течії фемінізму.
4. Доктрина фемінізму в політичній думці України.

Завдання для самостійної роботи

1. Фемінізм «першої хвилі»: представники та основні ідеї.
2. Фемінізм «другої хвилі»: представники та основні ідеї
3. Фемінізм «третьої хвилі»: представники та основні ідеї

Термін «фемінізм» походить від латинського *femina*, що означає жінка. Фемінізм має три значення: 1. громадянський рух за рівність прав жінок і чоловіків, який спрямований на поліпшення положення жінок у суспільстві; 2. ідеологія рівноправності жінок з чоловіками; 3. напрям наукового дослідження.

Початком фемінізму вважається кінець XVIII – початок XIX століття, коли погляди на те, що жінка має поневолене становище в суспільстві, у центрі якого стоїть чоловік (патріархат), стали набувати дедалі більшого розповсюдження. Історію фемінізму доцільно вести від епохи Просвітництва з його зміною картини світу на нову, де важливе місце належить принципу рівності. Такі ціннісні зміни привели до переосмислення образу жінки. Олімпії де Гуж стала першою феміністкою у Франції й засновницею європейського фемінізму, склала «Декларацію прав жінки і громадянки». Основні ідеї Гуж викладено в працях «Лист до народу» (1788), «Патріотичні нотатки» (1788), «Три урни, або Порятунки батьківщини повітряним мандрівником» (1793) та ін.

Фемінізм «першої хвилі» (суфражизм) – перший період розвитку фемінізму (XIX ст. – 20-ті роки XX ст.). Протягом даного періоду головною була боротьба за надання жінкам рівних із чоловіками виборчих прав. Організований рух розпочався у 1848 рік, коли в Сенекі Фолз (США, штат Нью-Йорк) пройшов з'їзд із захисту прав жінок під гаслом «Усі жінки і чоловіки створені рівними». Результатом «першої хвилі» було надання права голосу жінкам у Новій Зеландії (1893 р.), Великобританії (1918 р.), США (1920 р.). Боротьба за право голосу об'єднувало жіночий рух, але з досягненням мети, жіночий рух ослаб, хоча ще залишились нерівності в різних сферах суспільно-політичного життя.

Фемінізм «другої хвилі» (1960-ті – 1990-ті рр.), осноположницею була С. де Бовуар, яка розв'язала постулат про природність гендерного розподілу праці. Вона першою заявила, що жінки не повинні відмовлятися, або приховувати власні амбіції та мрії, які не були пов'язані тільки із чоловіком, дітьми та домогосподарством. Концептуальною основою ліберального фемінізму був індивідуалізм, який наголошував, що індивід має однакову цінність незалежно від статі, раси, релігійної належності тощо. Будь-яка форма дискримінації жінки з цього погляду мала бути заборонена. Ліберальний неофемінізм поставив мету – ліквідувати залишки правових і суспільних обмежень, які перешкождали жінкам робити фахову та політичну кар'єру. Завдяки фемінізму «другої хвилі» жінкам стали доступні засоби контрацепції, було легалізовано право жінок на аборт, відкрито двері до елітних навчальних закладів, було змінено характер публічних розмов щодо місця та значення жінок у суспільстві.

На початку 1990-х років розпочався фемінізм «третьої хвилі», автором даного терміну є Р. Уолкер. У 1992 р. вона надрукувала у феміністичному журналі “Ms” статтю «Стаючи третьою хвилею» (Becoming the Third Wave), яка стала своєрідним маніфестом. Зокрема, Р.Уолкер констатувала, що означало бути феміністкою в актуальний для неї час: «Бути феміністкою означає включення ідеології рівності та жіночої сили в кожне волокно мого

життя. Означає пошуки власної ясності в середовищі системної деструкції, поєднання в сестринстві з іншими жінками, навіть якщо ми і розділені, розуміння структур влади для того, щоб їх поставити під сумнів/змінити». У цій статті сформулювала заклик до всіх жінок, особливо представниць її покоління, який розглядали як сутність нової хвилі фемінізму: «...до завершення боротьби за права жінок ще далеко. Необхідно, щоб легковаження щодо жіночого досвіду збуджувало гнів. Треба змінити злість на політичну силу. Не голосуйте за них, якщо вони нічого не роблять для нас. Не кохайтесь з ними, не діліться з ними хлібом, не турбуйтеся про них і не годуйте їх, якщо вони не ставлять на перше місце нашу свободу щодо контролю наших тіл і життя». Особливість фемінізму «третьої хвилі» - він не прийшов на заміну попереднього напрямку фемінізму, а існує паралельно з ним. Суперечливість і різномірність є своєрідною ознакою фемінізму «третьої хвилі»

Тема 2. Політичні підходи представників екологізму.

Світоглядні засади та концептуальні параметри доктринального вчення екологізму. Глобальні екологічні проблеми. Екоконцепції представників Римського клубу. Екоцентризм і біоцентризм екологічної філософії. Екологічна етика відповідальності. Політичні ідеї глибинного та соціального екологізму. Біорегіональний та феміністичний напрямки екофілософії. Екологізація та партизація екологічного руху.

Завдання для самостійної роботи

1. Основні течії екологізму.
2. Основні представники та їхні ідеї.

Термін «екологізм» походить від поняття «екологія», яке було утворене з двох грецьких слів “oikos” – середовище та “logos” – наука. Від початку ХХ ст. поняття екологія розглядали як напрям біології, а з 1960-х років воно почало набувати політичного контексту. Термін «зелені/ний» застосовують з 50-х років ХХ ст. для означення прихильників/симпатиків реалізації проєктів, пов’язаних з природним середовищем, а з 70-х років цей термін прийняли політичні партії та рухи (першою з них була Партія зелених у Німеччині). Наступною особливістю доктрин екологізму є те, що вони сформувались як певна цілісність лише в 60-ті роки минулого століття. Їхнє оформлення було зумовлене тривалими процесами активної індустріалізації та урбанізації людства, що детермінувало появу остраху: безупинне економічне зростання може призвести до формування потужної загрози природі та самому людству. Прийнято вважати, що такою першою працею, присвяченою питанням можливої екологічної кризи в цілому світі, була «Мовчазна весна» (1962) Рейчел Карсон (1907-1964). У праці було доведено негативні наслідки для природи та людей активного застосування пестицидів і мінеральних добрив в сільському господарстві. Публікація викликала не лише потужні суспільні дискусії, але й дала імпульс до ініціювання сучасного екологічного руху.

Визначальна роль у формуванні засад екологізму належить ідеям представників Римського клубу – міжнародної неурядової громадської організації, створеної у 1968 році із ініціативи італійського мислителя і громадського діяча А. Печчеї.

Екологічні проблеми гуманітарними науками насамперед розглядаються у межах двох взаємодоповнювальних світоглядних концепцій – екоцентризму та біоцентризму. Екоцентризм визнає природні об'єкти як повноправних суб'єктів, партнерів у взаємодії з людиною. Тому захист дикої природи та живих істот здійснюється не скільки для цілей людини, а насамперед для захисту природи заради себе самої. Натомість біоцентричний підхід розкриває важливість окремих особин живих істот, насамперед птахів і ссавців, що є морально значимими і вимагають турботи.

Екологізм прийнято розділяти на глибинну та соціальну екологію. Одним із актуальних і впливових сучасних напрямів є глибинна екологія. Поняття «глибинної екології» вперше запроваджено в 1972 році норвезьким філософом Арне Нессом. Глибинна екологія – це течія, що спирається на екобіоцентричні цінності, які дають можливість глибше, порівняно з традиційною філософією, осмислити зв'язки між особистісним «Я» (Self), людською громадою (community) і світом природи (Natural World). Течія «глибинної екології» протиставляється так званій «поверхневій екології» (англ. shallow ecology), яка базується на ідеях раціоналізму та вбачає необхідність збереження здоров'я й добробуту людини переважно шляхом зменшення рівнів забруднення й раціонального використання природних ресурсів. Відповідно, метою глибинної екології є зміна базових людських цінностей, політики та ідеології, ґрунтуючись на принципах егалітаризму, біо-й екоцентризму.

Тема 3. Політичні підходи представників популізму

Загальна характеристика феномену популізму. Фермерський популізм. Політична ідеологія апризму. Політичні погляди А. де ла Торре. Політичні погляди Ж.Д. Варгаса. Політична доктрина Х.Д. Перона. Популізм Л.Карденаса. Засади популізму в сучасних європейських країнах. Популізм в постсоціалістичних країнах.

Практична робота

1. Процес формування сучасного популізму.
2. Основні ідеї та представники латиноамериканського популізму.
3. Особливості популізму в пострадянських країнах.
4. Прояви сучасного популізму в Західноєвропейських країнах.

Завдання для самостійної роботи

1. Зародження популізму.
2. Сучасні представники популізму в Західній Європі: основні ідеї та їх реалізація.
3. Сучасні представники популізму на пострадянському просторі: основні ідеї та їх реалізація.

Термін «популізм» (фр. populiste, від лат. populus – народ), що вперше з'явився в кінці XIX століття у США, використовується залежно від контексту для означення широкого кола історичних і сучасних явищ. Виділяють два основні підходи щодо інтерпретації популізму: 1) як політичної риторики; 2) як стилю політики. Популізм визначають як: 1) історично сформований перехідний тип політичної свідомості; 2) відповідні суспільно-політичні рухи та ідеології, що апелюють до широких народних мас; 3) політичну діяльність, засновану на маніпулюванні популярними в народі цінностями та очікуваннями.

Фермерський популізм, як один із варіантів аграрного популізму в останній чверті XIX століття, був суспільно-політичним рухом, який виражав протестні настрої переважно аграріїв Середнього Заходу і Півдня США проти різноманітних форм руйнівного впливу монополістичного капіталу на дрібне виробництво.

Апризм – політичний рух у Перу, пов’язаний із діяльністю Американського народно-революційного альянсу (APRA – звідси назва «апризм») на основі ідей антиімперіалізму, антиолігархізму та індеанізму.

Популістський рух у Бразилії відомий під назвою жетулізм – від імені Жетуліо Дорнелеса Варгаса, який у 1930–1954 роках із невеликою перервою (1946–1950) був очільником держави як виконуючий обов’язки президента, диктатор і законно обраний президент. Варгас мав визначальний вплив на всі сфери життя в Бразилії, тому його політичний режим часто характеризують поняттями «ера Варгаса», «нова держава» (порт. Estado Novo). Варгас активно послуговувався популістською фразеологією, критикував економічно заможні суспільні верстви, хоча насправді успішно взаємодіяв із економічною елітою, ефективно використовуючи її внутрішньогрупові протиріччя. Варгаса називали як «батьком бідних», так і «батьком багатих», хоч він публічно трактував себе як виразника інтересів всього бразильського народу. «Нова держава» Варгаса, залишаючись оригінальним історичним феноменом, мала певні риси бонапартизму.

Основою націонал-реформістської концепції Перона становить ідея хустисіалізму (ісп. justicia – справедливість). Хустисіалізм тлумачився як третій, особливий шлях розвитку Аргентини, незіставний ні з капіталізмом, ні з соціалізмом. Перон закликав аргентинський народ до об’єднання для побудови суспільства соціальної справедливості, усунення відсталості та залежності від зовнішніх імперіалістичних сил. Як опору для нового суспільства він використовував католицизм, націонал-реформізм і каудильїзм. Перон виступав за активну участь усіх груп населення в економічному та соціально-політичному житті суспільства під керівництвом «справедливої», «надкласової» держави. Офіційна доктрина перонізму – хустисіалізм – надавала особливого значення принципам: 1) соціальної справедливості; 2) неприєднання в міжнародних відносинах; 3) економічного націоналізму. Вона була сприйнята більшістю населення Аргентини, бо акцентувала увагу на універсальних за своїм характером і актуальних для суспільства ідеях.

Тема 4. Мультикультуралізм: основні ідеї та їх реалізація.

Визначення терміну «мультикультуралізм». Основоположники та основні ідеї політичної доктрини. Мультикультуралізм як концепція та практика сучасних мультикультурних країн. Особливості реалізації доктрини мультикультуралізму в європейських та американських країнах.

Завдання для самостійної роботи

1. Мультикультуралізм в Канаді: ідеї та особливості реалізації.
2. Мультикультуралізм в США: ідеї та особливості реалізації.
3. Мультикультуралізм в ЄС: ідеї та особливості реалізації.
4. Мультикультуралізм в багатонаціональних країнах: ідеї та особливості реалізації (країну для аналізу студент може обрати на власний розсуд).

Термін „мультикультуралізм” з’явився в науковому обігу наприкінці 1980-х років. Він означав поважливе ставлення більшості населення до меншин, однаковий статус різних культурних традицій, право індивіда на вибір своєї ідентичності.

Мультикультуралізм - це співіснування в єдиному політичному суспільстві кількох помітних культурних груп, які бажають і, в принципі, здатні відтворювати свою специфічну ідентичність.

Мультикультуралізм – це стан, процеси, погляди, політика культурно неоднорідного суспільства, орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного розмаїття; культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин як на суспільному, так і на державному рівні.

Політичні практики мультикультуралізму пов’язані з ідентичністю. Погляди вчених щодо цієї проблеми можна узагальнити так: **ідентичність** – це самосвідомість індивіда чи групи, продукт розуміння того, що „Я” маю певні якості, які відрізняють мене від „Вас”, а також „Нас” від „Них”. Сучасна криза ідентичності набуває різних форм, по-різному проявляється і викликає різні наслідки. С. Хантінгтон.

Розглядаючи практику мультикультуралізму крізь призму ідентичності, необхідно згадати й про три „*ідентифікаційні хвилі*”.

Перший період („етнічне відродження”) тривав з кінця 1950-х років до кінця 1970-х і осмислювався в термінах деколонізації. Ця хвиля охопила Канаду (Квебек), США (рухи афроамериканців, індіанців, латинос), Західну Європу (рухи басків, каталонців, бретонців, шотландців, гелльців, фламандців), деякі країни Східної Європи (Югославія, Румунія, Польща) і частину СРСР.

Друга „ідентифікаційна хвиля” сталася у 1980-і роки й охопила іммігрантське населення.

Третя „хвиля” виникла у 1990-х – 2000-х роках. Її суть – проголошення, незважаючи на тенденції глобалізації, відмінностей та розмаїття, а також вимоги публічного визнання прав усіх меншин. Наслідки впливу цих хвиль на всі сторони суспільного життя сучасних держав проявилися в мультикультурній практиці.

Технічні вимоги та методичні рекомендації з виконання самостійної роботи

Виконання самостійної роботи здобувачем вищої освіти полягає у підготовці реферату і його публічному захисті в рамках лекцій чи практичних занять. Здобувач самостійно обирає тему для дослідження. Обсяг реферату повинен складати 7-8 сторінок. В процесі виконання самостійної роботи у здобувачів вищої освіти формуються наступні навички та вміння: підбір джерел та літератури; обробка та аналіз інформації; логічний і послідовний виклад результатів дослідження; формулювання аргументованих висновків; правильне оформлення науково-довідкових матеріалів; публічний захист виконаної роботи. За необхідності здобувач вищої освіти може звернутись до викладача за роз'ясненнями щодо написання роботи.

Здобувач вищої освіти повинен самостійно підібрати і систематизувати літературу, необхідну для дослідження. Слід звертати увагу на роботи сучасних науковців, вітається залучення робіт зарубіжних науковців, що дає можливість порівняти точки зору вітчизняних й іноземних аналітиків. Мінімальний обсяг джерел та літератури повинен складати не менше семи найменувань. Для оформлення посилань у тексті й прикінцевого «Списку літератури» слід використовувати ДСТУ2015.

Тему реферату слід розкривати в контексті сучасних наукових концепцій, доктрин, методів дослідження, обґрунтовано і доречно використовувати основні наукові терміни.

Реферат має включати такі частини: вступ, основна частина та висновки. У вступі здобувач вищої освіти має зазначити тему дослідження, її актуальність та основні завдання. В основній частині йде виклад матеріалу з обов'язковим посиланням на джерела інформації. У висновках здобувач вищої освіти висловлює свої власні судження, які склались в ході дослідження, щодо тієї чи іншої проблеми.

Форми контролю і методи оцінювання

Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2						Індивідуальне самостійне завдання	Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	20	100
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D		
60-69	E	задовільно	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Питання для періодичного та поточного контролю

1. Витоки та сутнісні характеристики неолібералізму.
2. Основні характеристики та представники Австрійської школи неолібералізму (Л. Мізес, Ф. Гаск).
3. Основні характеристики та представники Фрайнбурзької школи неолібералізму (В. Ойкен, А. Мюлер-Армак, Л.Ерхард).
4. Основні характеристики та представники Чиказької школи.
5. Основні характеристики та представники Лондонської школи.
6. Лібералізм в українській політичній думці.
7. Політичні ідеї І. Франка.
8. Політичні ідеї М. Костомарова.
9. Політичні ідеї Т. Шевченка.
10. Політичні ідеї М. Драгоманова.
11. Політичні ідеї М. Грушевського.
12. Політичні ідеї В. Винниченка.
13. Класичний політичний консерватизм (Ж. де Местер, Е. Берк).
14. Український політичний консерватизм в. Липинського.
15. Витоки та сутність характеристики неоконсерватизму.
16. Неоконсервативна політика М. Тетчер та Р. Рейгана.
17. Національна проблематика в сучасній політичній думці.
18. Еволюція та сучасний етап розвитку теоретичної школи націоналізму.
19. Італійський фашизм: витоки та політичні погляди основних представників.
20. Німецький націонал-соціалізм: витоки та політичні погляди основних представників.
21. Неонархізм як сучасна політична ідеологічна течія
22. Витоки неонархізму (Дж. В. Голдвін, П.-Ж. Прудон, М. Штірнер, Л. Толстой, М. Бакунін)
23. Сучасний вимір анархо-синдикалізму: основні принципи та представники.
24. Сучасний анархо-комунізм: витоки та ідеологічні принципи.
25. Анархо-фемінізм: витоки, основні представники та їх ідеї.
26. Сутнісні характеристики лібертаризму.
27. Р.Нозік. Теорія справедливого розподілу.
28. Джерела сучасного лібертаріанства. Л. фон Мізес.
29. Економічна та політична свобода в ученні М. Фрідмана.
30. Солідаризм: сутнісні характеристики та основні ідеологи.
31. Витоки сучасного екологізму.
32. Політичні ідеї представників сучасного екологізму.
33. Зародження концепції християнської демократії.
34. Феномен популізму: загальна характеристика.

35. Популізм в сучасних Східноєвропейських країнах.
36. Популізм в сучасних Латиноамериканських країнах.
37. Теоретичні аспекти глобалізму.
38. Глобалізм. Класична школа.
39. Основні етапи та школи глобалізму.
40. Антиглобалізм. Теоретичні аспекти.
41. Альтерглобалізм. Теоретичні аспекти.
42. Латиноамериканський рух альтерглобалізму.
43. Екологічний антиглобалізм: основні представники та їх ідеї.
44. Україна в глобалізованому світі: виклики, ризики і небезпеки процесу соціально-політичних змін.
45. Зародження та формування феміністичної теорії.
46. Сутність та еволюція доктрини фемінізму.
47. Фемінізм «першої хвилі». Представники та їхні ідеї.
48. Фемінізм «другої хвилі». Представники та їхні ідеї.
49. Фемінізм «третьої хвилі». Представники та їхні ідеї.
50. Фемінізм в теорії міжнародних відносин.

Рекомендована література

Основна

1. Історія політичної думки України: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2017. 632 с.
2. Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 766 с.
3. Історія політичної думки: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ–2000», 2017. 796 с.
4. Куц Г. Перипетії формування ідей націоналізму в європейському політичному дискурсі. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. № 2(16). С. 249-260.
5. Майстренко Ю. Роль популізму у зовнішній політиці Грузії. *Політикус*. 2023. №5. С.150 - 155.
6. Політична думка ХХ – початку ХХІ століть: методологічний і доктринальний підходи: у 2-х томах / за ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий світ – 2000». 2017.
7. Політологія: енциклопедичний словник. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / За наук. ред. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
8. International Relations Theory / ed. by S. Mcglinchey, R. Walters, C. Scheinflug. Bristol, England. 2017. 181 p.
9. Khoma N., Vdovychyn I. Deconstruction of the welfare state: the impact of globalization and technological factors. *Revija za socijalnu politiku*. 2020. №27. P. 285-286.

Допоміж

1. Апостол О. Посткласичні ідеологічні трансформації: монографія. Київ: ВЦ “Академія”, 2015. 288 с.
2. Белов Д.М. Прогресивістський конституціоналізм Михайла Драгоманова. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. Вип. 74 (1). С. 59-68.
3. Глушко Т. Філософсько-економічний зміст і соціальна продуктивність неолібералізму. Філософські обрії. 2015. № 34. С. 24-34.
4. Гришук О., Слюсарчук Х. Ліберальний комунітаризм як філософія правового розвитку постмодерного суспільства. Український часопис конституційного права. 2018. №1. С.19 -27.

5. Коваль М. Антиглобалізм: історія та передумови виникнення. Вісник Львівського університету. 2018. Вип. 20. С.155-161.
6. Кравцов І.В. Правові цінності комунітаризму як філософсько-правової теорії. Наукові записки НаУКМА. 2016. Том 181. С.66- 68.
7. Лановюк Д, Історичні та політичні погляди М. Драгоманова (1841-1895). Наукові праці Центру історіографічних досліджень: Збірник статей за результатами роботи Центру історіографічних досліджень. 2015. №1. С. 24-28.
8. Мошенський О.С. Про співвідношення патріотизму та націоналізму. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2019. С.22-23.
9. Міхновський М. Суспільно-політичні твори. Київ: Смолоскип, 2015. 464 с.
- 10.Окорокова В. В. "Активний соціум" як комунікаристська модель справедливого суспільства А. Етционі.*Перспективи*. 2019. №2. С.26-31.
- 11.Сич О.М. Український націоналізм: головні підсумки визвольного та перспективи державницького етапу розвитку. Регіональні студії, 2018. №14. с. 57-62.
- 12.Сич О.М. Базові характеристики сучасної держави через призму ідеології українського націоналізму. Держава у теорії і практиці українського націоналізму: матеріали 6 всеукраїнської наук. конф. Івано-Франківськ: місто НВ, 2015. С.445-448.
13. Третяк О.А., Омельченко С. В. Націоналізм у глобальному політичному дискурсі: світові реалії та українська специфіка. *Epistemological Studies in Philosophy Social and Political Sciences*.2019. № 2(1). С. 149-156
- 14.Todorovic D. Tolerance, multiculturalism and interculturalism in the Balkans. *Philosophy, Sociology, Psychology and History*. Vol. 18, N1. 2019. P. 1-14.

Навчальне видання

ПОЛІТИЧНІ ДОКТРИНИ XX–XXI СТОЛІТЬ

Методичні вказівки

до вивчення навчальної дисципліни
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 291

«Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»

Укладачі:

**МАЙСТРЕНКО Юлія Іванівна
ГЛЕБОВ Віктор Вікторович**

Надруковано в авторській редакції
з готового оригінал-макета

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 1,86.
Тираж 100 прим. Зам. № 465.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.